

Publicarea acestei cărți a fost finanțată prin fondul de Dezvoltare UBB 2021/ The publication of this book was supported by the 2021 Development Fund of the UBB

Pe copertă:

Allan Ramsay, *Portrait of David Hume* (detaliu),
1766, Scottish National Gallery, Edinburgh

Sursa: Wikimedia Commons

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HUME, DAVID

Despre măsura gustului și alte eseuri / David Hume;
trad., st. introd. și glosar de nume de Ștefan-Sebastian
Maftei. - București : Eikon, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-0733-2

I. Maftei, Ștefan-Sebastian (trad. ; pref.)

1

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

David Hume

Despre
măsura gustului
și alte eseuri

Traducere, studiu introductiv
și glosar de nume de

ȘTEFAN-SEBASTIAN MAFTEI

E I K O N

București, 2022

Cuprins

<i>Studiu introductiv</i>	5
<i>Notă asupra traducerii</i>	71
<i>Mulțumiri</i>	75
<i>Despre delicatețea gustului și a pasiunii (1741)</i>	77
<i>Despre simplitatea și rafinamentul scrisului literar (1742)</i>	83
<i>Despre tragedie (1757)</i>	91
<i>Despre măsura gustului (1757)</i>	103
<i>Despre scrierea eseurilor (1742)</i>	133
<i>Bibliografie</i>	139
<i>Glosar de nume</i>	153

In memoriam
Tudor Cățineanu
(1942-2022)

DAVID HUME (1711-1776), personalitate complexă a Iluminismului scoțian, cunoscut ca istoric, filosof, economist și estetician. Perspectiva sa critică asupra metafizicii a fost pentru prima dată exprimată în 1739 în *Tratat asupra naturii omenesci*. Publicarea *Tratatului* a fost urmată de celebrele sale *Eseuri morale și politice*, apărute inițial în 1741, apoi de tratatele din 1748 (*Cercetare asupra intelectului omenesc*), respectiv 1751 (*Cercetare asupra principiilor moralei*). Din 1754 apare, în șase volume, opera pentru care a devenit faimos în epoca sa, *Istoria Angliei*. În 1757 apar cele *Patru Dizertații*, printre care se numără *Istoria naturală a religiei* și *Despre măsura gustului*. În 1779 vor apărea postum *Dialogurile asupra religiei naturale*.

Studiu introductiv

INTRODUCERE. HUME, FILOSOF ȘI LITERAT AL SECOLULUI LUMINILOR

La peste trei veacuri de la naștere, David Hume (n. 1711, Edinburgh – m. 1776, Edinburgh) este astăzi un autor universal. Dintre filosofi britanici ai secolului Luminilor, Hume este, în momentul de față, probabil cel mai discutat. Gândirea sa, concentrată prima oară în celebrul *Tratat asupra naturii omenesci* (*A Treatise of Human Nature*, 1739-40), a revoluționat, într-un fel aparte, filosofia modernă. Influența pe care Hume a avut-o asupra filosofiei franceze, de pildă, a fost vizibilă, însă nu considerabilă¹. În Franța, Hume a fost cunoscut atât prin traduceri, cât și prin recenzii ale operelor sale în reviste. Despre eseurile sale pe teme estetice sau literare, de pildă, recenziile erau împărțite: *Mercure de France*, spre deosebire de *Bibliothèque des sciences et des beaux-arts*, primește cu răceală eseul lui Hume despre gust: „în general, englezii par încă foarte puțin înaintați în ceea ce privește critica în chestiunile de gust”². Însă Hume a influențat critica franceză, dobândindu-și astfel recunoașterea, mai ales prin eseurile sale pe teme de politică și economie. Voltaire îi cunoștea opera și îl aprecia. Se poate că Hume a devenit aproape fără întârziere renumit în Franța și datorită familiarității sale cu filosofia franceză, pe

¹ Cf. MALHERBE, 2005.

² *Mercure de France*, Dec. 1759, 102, citat în: MALHERBE, 2005, p. 67.

care o dobândise în timpul șederii sale acolo dintre anii 1734-1737. Altfel spus, britanicul-scoțian³ Hume era bine informat în legătură cu temele filosofice discutate, de pildă, de filosofiele lui Descartes, Malebranche, Bayle,⁴ trecuse prin moralistii francezi ai secolului al XVII-lea și era astfel potrivit pentru a participa, prin scrierile sale, la disputele pe anumite chestiuni ale filosofiei franceze. Însă, în general, Hume nu a influențat în Franța prin filosofia sa teoretică, fiind catalogat de cele mai multe ori ca „pyrrhonian” și, astfel, într-o mare măsură, greșit înțeles⁵. Hume a ținut o corespondență cu mai mulți gânditori francezi ai epocii. Cea mai cunoscută - cel mai intens popularizată - legătură a avut-o însă cu Rousseau, relație care s-a încheiat cu un celebru scandal public, în care Rousseau acuza o conspirație la adresa lui, conspirație la care Hume ar fi participat, potrivit insinuărilor filosofului francez⁶.

În spațiul de cultură german, însă, Hume a lăsat urme adânci, ca, de altfel, întreaga școală de gândire britanică din secolul Luminilor. Mărturie stau și traduceri germane ale unor tratate de filosofie semnate de Hume și de alți autori celebri: Francis Hutcheson, Adam Smith, James Beattie, Adam Ferguson, Thomas Reid⁷. Estetica engleză a fost de asemenea

³ Procesul de uniune dintre Anglia și Scoția fusese încheiat la 1 mai 1707, noua entitate luând numele de Marea Britanie.

⁴ Cf. HARRIS, 2016, pe acest subiect.

⁵ A se vedea respingerea explicită de către Hume a „pyrrhonism”-ului sau „scepticismului excesiv” în: *Cercetare asupra intelectului omenesc* (1748), Secțiunea XII. „Despre filosofia academică sau sceptică” (HUME, 2014, pp. 207-222). Hume respinsese deja acuzația că filosofia sa ar susține un „scepticism universal” în *Scrisoarea unui gentleman către prietenul său din Edinburg* (1745) (HUME, 2014, pp. 229-247).

⁶ Pe acest subiect, a se vedea lucrarea lui ZARETSKY & SCOTT, 2009.

⁷ Exemple de traduceri: David Hume, *Philosophische Versuche über die Menschliche Erkenntnis* [*Enquiry concerning Human Understanding*] (anul publicării traducerii: 1755); Francis Hutcheson, *Sittenlehre der*

foarte vizibilă prin traduceri în cultura germană a secolului Luminilor. Tratate celebre, ca *The Moralists* (*Moralistii*) de Shaftesbury, *The Analysis of Beauty* (*Analiza frumosului*) de Hogarth, cele *Patru Dizertații* ale lui Hume, ce includ și esul său despre gust, *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue* (*O cercetare a originii ideilor noastre despre frumos și virtute*) de Hutcheson sau *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and the Beautiful* (*Cercetare filosofică a originii ideilor noastre despre sublim și frumos*) de Edmund Burke, toate acestea fuseseră traduse în germană până la finele secolului al XVIII-lea⁸.

Vernunft [*A System of Moral Philosophy*] (1756); Adam Smith, *Theorie der moralischen Empfindungen* (1770) [*The Theory of Moral Sentiments*]; James Beattie, *Versuch über die Natur und Unveränderlichkeit der Wahrheit* [*An Essay on the Nature and Immutability of Truth in Opposition to Sophistry and Scepticism*] (1772); Adam Ferguson, *Grundsätze der Moralphilosophie* [*Institutes of Moral Philosophy*] (1772); Adam Ferguson, *Versuch über die Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft* [*An Essay on the History of Civil Society*] (1768); Thomas Reid, *Untersuchungen über den menschlichen Geist, nach den Grundsätzen des gemeinen Menschenverstandes* [*An Inquiry into the Human Mind, on the Principles of Common Sense*] (1782). Cf. KLEMM (ed.) (2000). Pentru influența filosofiei britanice asupra filosofiei iluministe germane, cf. KUEHN (1987).

⁸ Anthony Ashley Cooper, 3rd Earl of Shaftesbury, *Die Sitten-Lehrer oder Erzählung philosophischer Gespräche, welche die Natur und die Tugend betreffen* [*The Moralists. A Philosophical Rhapsody, Being a Recital of Certain Conversations upon Natural and Moral Subjects*] (anul publicării traducerii: 1745); William Hogarth, *Zergliederung der Schönheit, die schwankenden Begriffe von dem Geschmack festzusetzen* [*The Analysis of Beauty, written with a view of fixing the fluctuating Ideas of Taste*] (1754); David Hume, *Vier Abhandlungen: 1. Die natürliche Geschichte der Religion. 2. Von den Leidenschaften. 3. Vom Trauerspiel. 4. Von der Grundregel des Geschmacks* [*Four Dissertations*] (1759); Francis Hutcheson, *Untersuchung unsrer Begriffe von Schönheit und Tugend in zwei Abhandlungen* [*An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue*] (1762); Alexander Gerard, *Versuch über den Geschmack* [*An*

Însă faima pe care Hume și-a dorit-o cel mai mult în drumul său intelectual nu a fost atât una de filosof, cât una mai degrabă de scriitor. Mai nou, biografiile iau pe bună dreptate în considerare „viața intelectuală” a lui Hume ca pe una filosofică și scriitoricească deopotrivă. Într-o lucrare apărută în primă ediție în 2015, James A. Harris⁹ insistă asupra ideii că Hume chiar a dorit să fie văzut ca un scriitor și nu doar ca un filosof. Scrie Harris: „sugestia mea e să luăm în serios descrierea de sine a lui Hume ca doritor încă de la început al unei vieți scriitoricești. El poate fi cel mai bine văzut nu ca un filosof care poate și-a abandonat vocația de filosof spre a scrie eseuri și istorie, ci ca un om de litere, ca un om de litere *filosofic*, care a scris despre natura umană, politică, religie și despre istoria Angliei între 55 î. Hr. și 1688 d. Hr.”¹⁰. Analizând intențiile de interpretare referitoare la demersul filosofic al lui Hume, Harris remarcă în introducerea la lucrarea sa că nu ar mai trebui să alegem între a-l interpreta pe autorul scoțian ca abandonându-și proiectul filosofic în favoarea unor subiecte mai accesibile în vederea dobândirii unui renume, sau a citi scrierile lui Hume de după *Tratat* ca pe un soi de continuări, de prelucrări, să le spunem mondene și literare, ale *Tratatului*¹¹. Dimpotrivă, Harris arată

Essay on Taste] (1766); Edmund Burke, *Philosophische Untersuchungen über den Ursprung unsrer Begriffe vom Erhabnen und Schönen* [*A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and the Beautiful*] (1773); Alexander Gerard, *Versuch über das Genie* [*Essay on Genius*] (1776). Despre traduceri ale tratatelor engleze iluminate de estetică în spațiul de cultură germană, cf. KLEMM & KUEHN (eds.) (2001). A se vedea traduceri în limba română la Burke (BURKE, 1981) și Hogarth (HOGARTH, 1981).

⁹ HARRIS, 2016.

¹⁰ HARRIS, 2016, p. 2.

¹¹ Nu trebuie să uităm reținerea pe care chiar Hume o manifesta față de *Tratat*, după apariția acestuia. În *Înștiințarea* ce apare postum în ediția din 1777 a operelor sale și scrisă probabil de Hume înainte de octombrie

că „Hume n-a renunțat niciodată la filosofie; cât despre modul în care și-a ales subiectele pe care le-a abordat filosofic, acolo n-a fost nimic sistematic. Însă, chiar dacă e cu siguranță adevărat că Hume a gândit în mod esențial și fără tăgadă filosofic, e la fel de adevărat că a fost interesat de multe lucruri, și că nu s-a preocupat să-și pună în ordine acele interese”¹². Harris nu vede în Hume un autor care să-și organizeze analitic subiectele sau care să creeze o operă unitară, dar vede „o inteligență analitică lucrând în fiecare dintre scrierile sale”¹³. Aceasta corespunde și felului în care Hume percepe filosofia, arată Harris, nu ca „un corp de doctrină sau o materie, ci mai degrabă ca o deprindere a minții, ca un stil de gândire, și de scriere, unul care în principiu ar putea fi aplicat oricărui subiect”¹⁴.

„ȘTIINȚA DESPRE NATURA UMANĂ”

Despre tipul de filosofie pe care l-a pus în practică Hume, criticii operei sale au avut, de-a lungul timpului, diverse păreri¹⁵. Hume a fost considerat, printre altele, adept al scepti-

1775 (HUME, 1993, p. xviii, nota 1), Hume își anunță cititorii că *Tratatul* a fost „opera de tinerețe pe care autorul nu a recunoscut-o vreodată” (HUME, 2014, p. 78), ea fiind, într-adevăr, publicată anonim. În aceeași *Înștiințare*, Hume menționează că *Tratatul* a fost „încredințat prea devreme tiparului” (*id. ibid.*). În scurtul eseu autobiografic *Viața mea*, scris în 1776, cu câteva luni înainte de moarte, Hume menționează, ca răspuns la primirea pe care prima sa lucrare publicată a avut-o din partea publicului, că „nicio tentativă literară nu a fost mai lipsită de noroc decât *Tratatul*” și că acesta a ieșit „mort la naștere din tipar, fără a stârni, cel puțin, un murmur în rândul fanaticilor” (HUME, 2014, p. 250).

¹² HARRIS, 2016, p. 25.

¹³ *Id. ibid.*

¹⁴ HARRIS, 2016, p. 18.

¹⁵ A se vedea, ca punct de plecare în studierea diferitelor lecturi asupra

cismului, iar, mai nou, filosof-literat. E ceea ce filosoful român Mircea Flonta, comentator și traducător al operelor lui Hume, cercetează, ca și alți interpreți, pornind de la scrierile filosofului scoțian – anume specificitatea poziției sale filosofice, doctrinară sau nu, în relație cu corpul de idei al epocii sale și cu doctrinele filosofice tradiționale. Filosoful Hume, este știut, nu a fost un intelectual academic. Educația filosofică și-a desăvârșit-o în mare parte pe cont propriu. Ca și alte figuri celebre ale filosofiei, a fost un gânditor independent, dar nu izolat. Există, remarca Mircea Flonta, „vechi prejudecăți” privitoare la „liniaritatea gândirii”¹⁶ sale. Aceste prejudecăți, consideră autorul român, trebuie ignorate în lectura textelor lui Hume. Mircea Flonta vede o anumită unicitate în opera filosofului britanic, diferită de cea a majorității contemporanilor săi, tocmai datorită drumului său intelectual și de viață aparte. Flonta arată că opera lui Hume poate fi catalogată drept „unitară, chiar dacă nu sistematică, consecventă în inspirația și în intențiile ei fundamentale”¹⁷. De asemenea, autorul român mizează pe importanța „unității operei lui Hume” și pe „continuitatea [ei] remarcabilă, deși neaparentă”¹⁸. Există, astfel, intenții ale gândirii lui Hume care pot explica această abundență de subiecte tratate în scrierile sale: politică, morală, economie, istorie, literatură, estetică. Bogăția lor nu este, prin urmare, întâmplătoare. Ea este în concordanță cu rolul pe care Hume îl acordă filosofiei și filosofului în societate.

tipului de filosofie asumat de Hume – unele, majore, apărute chiar în secolul lui Hume, cum sunt reacțiile lui Reid și Kant la scrierile lui Hume – analiza filosofului român Mircea Flonta în studiul introductiv la a doua ediție a *Cercetării asupra intelectului omenesc* (HUME, 2014, pp. 11-73).

¹⁶ HUME, 2014, p. 12.

¹⁷ HUME, 2014, p. 13.

¹⁸ HUME, 2014, p. 18.

Prima secțiune a *Cercetărilor asupra intelectului omenesc* (1748), cu titlul *Despre diferitele specii de filosofie*, descrie tipul de filosofie pe care Hume îl vede ca fiind cel mai potrivit expunerii ideilor sale. Această secțiune este o reluare¹⁹ a unor teme din *Despre scrierea eseurilor* (*Of Essay Writing* [1742]), text tradus în volumul de față. Acesta pare a fi și motivul, se arată în studiul introductiv la ediția română din 2014 a *Cercetărilor*, pentru care acest eseu din 1742 nu va mai fi reluat în edițiile ce vor urma: prima secțiune din *Cercetare* lămurește mai bine ideile expuse anterior. În această secțiune introductivă la problematica *Cercetărilor*, Hume anunță obiectul cercetării sale ca fiind „filosofia morală” (*moral philosophy*), văzută în sensul cel mai general, ca „știința despre natura umană” (*the science of human nature*)²⁰.

Această filosofie ca „știință despre natura umană” cuprinde astfel „morală” (*morals*), „gândire” (*reasoning*), dar și „critică” (*criticism*) – *critica* incluzând tot ceea ce astăzi ar putea fi încadrat în domeniul *esteticii*. Aceste trei părți ale filosofiei discută despre „viciu și virtute”, „adevăr și falsitate”, „frumusețe și urâtenie”²¹. În plus, adaugă Hume, în funcție de felurile în care natura umană este luată în considerare, filosofia poate fi „ușoară și limpede” (*easy and obvious*) sau „exactă și greu de înțeles” (*accurate and abstruse*). Prima vede omul ca „fiind născut în primul rând pentru acțiune, și ca fiind înrăurit în aprecierile sale de gust și de sentiment, urmărind unele lucruri și evitând altele potrivit valorii pe care aceste obiecte par s-o aibă și cu lumina în care ele se prezintă în fața ochilor noștri”²². A doua „îl consideră pe om o ființă mai degrabă cugetătoare

¹⁹ Potrivit comentariului lui Mircea Flonta, în: HUME, 2014, p. 46.

²⁰ HUME, 2014, p. 79 și HUME, 1993, p. 1. A se vedea și nota lui Eric Steinberg despre *moral philosophy*, în: HUME, 1993, p. 1, n. 2.

²¹ HUME, 2014, pp. 79-80.

²² HUME, 2014, p. 79. A se vedea și: HUME, 1993, p. 1.

decât activă și se străduie[ște] mai mult să-i formeze intelectul decât să-i cultive moravurile. [Ea privește] natura umană ca subiect de speculație și o examinează cu atenție pentru a descoperi acele principii care ne conduc intelectul, care ne trezesc sentimentele și ne fac să aprobăm sau să dezaprobam un anumit lucru, acțiune sau purtare”²³. Cicero, La Bruyère, Addison sunt exemplele alese de Hume pentru primul fel de filosofie. Aristotel, Malebranche, Locke sunt modele pentru cea de-a doua filosofie, „exactă și greu de înțeles”.

GENTILOMUL INTELECTUAL

Pe de altă parte, cel care „cultivă numai filosofia este un personaj îndeobște puțin agreat de lume, întrucât se presupune că nu contribuie cu nimic la binele sau la plăcerea societății; căci el trăiește departe de contactul cu oamenii și este absorbit de principii și noțiuni care sunt tot atât de departe de înțelegerea lor”²⁴. În plus, cel care e „cu totul neștiutor e încă și mai disprețuit”²⁵. Hume pariază pe linia de mijloc, imaginând un portret al *gentleman*-ului, al gentilomului, intelectual²⁶, care „[păstrează] aceeași înzestrare și același gust (*equal ability and taste*) pentru cărți, societate și afaceri, menținând în conver-

²³ HUME, 2014, p. 79. A se vedea și: HUME, 1993, p. 1.

²⁴ HUME, 2014, p. 81.

²⁵ HUME, 2014, p. 81.

²⁶ Și Harris discută despre „gentilomul *érudit*”, însă arată că acest *gentleman* este un intelectual, un *man of learning* și un literat, un *man of letters*, diferit de academicul pedant al epocii. *Man of learning*, arată comentatorul, înseamnă pentru Hume *man of general learning*, om al cunoașterii generale, diferit de specialistul cunoașterii, al științei în sens restrâns (HARRIS, 2016, p. 15). Acesta este, continuă Harris, și modul în care Hume se privește cel mai adesea în rolul său de intelectual: ca un *man of letters* al unei cunoașteri generale.

sație acel discernământ (*discernment*) și acea delicatețe (*delicacy*) pe care le cultivă literatura rafinată (*polite letters*), iar în afaceri acea probitate și exactitate care sunt rezultatele firești ale unei filosofii adecvate (*just philosophy*)”²⁷. Ideea este dezvoltată ulterior, când Hume descrie omul în general ca pe o ființă complexă, atât „rațională”, cât și „sociabilă”²⁸. Asocierea dintre „rațional” și „sociabil” este foarte importantă aici. Această deschidere către social a ființei umane răspunde necesităților părții active și aparent și contemplative din noi. În plus, Hume consideră că „viața mixtă” e cea mai „potrivită”²⁹ pentru oameni, ce sunt mențiți să trăiască atât contemplativ, cât și activ, pentru a-și dezvolta pe deplin capacitățile și pentru ca această creștere să le ofere satisfacție.

UMANIZAREA FILOSOFIEI

„Umanizarea”³⁰ filosofiei reprezintă una din tendințele cele mai vizibile ale gândirii lui Hume, în concordanță în cazul său cu ipoteza sociabilității ființei umane – idee care e specifică filosofiei Luminilor în general³¹. Hume argumentează în felul următor: „(...) natura a indicat un fel de viață mixtă ca fiind

²⁷ HUME, 2014, p. 81.

²⁸ HUME, 2014, p. 82: „Omul este o ființă sociabilă în aceeași măsură în care este o ființă rațională” (*man is a sociable, no less than a reasonable being*).

²⁹ *Idibid.*

³⁰ HUME, 2014, „Studiu introductiv”, p. 48.

³¹ „Principiul” sociabilității, care ar fi specific omului natural, va fi criticat de J.-J. Rousseau în *Discurs asupra inegalității* (ROUSSEAU, 1958, p. 72). Mai târziu, la Helyétius (*De l'homme, de ses facultés intellectuelles et de son éducation*, 1773) sociabilitatea e fondată pe interes și dorințe, anume „dorințe corporale și habituale” (în: KRAMNICK, ed. 1995, p. 292).

cea mai potrivită speciei umane și i-a prevenit pe oameni să nu dea curs doar *uneia* din aceste înclinații, devenind astfel inapți pentru alte îndeletniciri și plăceri. Lasă-te dus de pasiunea ta pentru știință, spunea ea [natura], dar știința ta să fie omenească și, ca atare, să aibă legătură directă cu acțiunea și cu societatea. (...) Fii filosof, dar, în filosofia ta, rămâi totuși om!”³².

Pasajul amintește de critica lui Rousseau din *Discurs asupra inegalității* (1755) la adresa filosofiei de dinaintea sa, unde Rousseau sugera la rândul său ceea ce am putea numi o umanizare, o întoarcere către adevărata „umanitate” a omului, ce se reflectă de data aceasta doar prin sentiment, fără contribuția vreunei filosofii, pe care Rousseau o considera în ansamblu dăunătoare unei cunoașteri de sine adevărate. În lectura pe care Rousseau o propunea referitor la „activitățile” „prime” ale „sufletului omenesc”, el distinge două „principii anterioare rațiunii”: iubirea de sine și mila³³. Recunoscând că omul este fundamental o „ființă care simte” înainte de a fi o „ființă care raționează”, Rousseau arăta că în acest fel nu vom mai fi nevoiți să „facem din om un filozof înainte de a-l face om”³⁴, adică să lămurim prin interpretări inutile natura umană. Spre deosebire de filosof, sălbaticul, de pildă, nu poate nega evidența: el este copleșit de un „sentiment de omenie” care nu mai lasă loc „înțelepciunii și rațiunii,”³⁵ adică, la Rousseau, divagației și ezitărilor.

Umanizarea filosofiei este o temă importantă și pentru iluminismul francez în genere. Un articol celebru, *Philosophie (Filosof)*, scris de Dumarsais și publicat în volumul 12 al

³² HUME, 2014, p. 82. A se vedea și: HUME, 1993, pp. 3-4.

³³ ROUSSEAU, 1958, p. 72.

³⁴ ROUSSEAU, 1958, p. 73.

³⁵ ROUSSEAU, 1958, p. 108.

Enciclopediei (1765), reconstruiește, în linii mari, imaginea iluminiștilor despre filosofie. Dumarsais a scris acest text cu câteva decenii înainte, el fiind publicat anonim deja în 1743 într-o colecție de texte clandestine numită *Nouvelles libertés de penser*³⁶. Textul din *Enciclopedie*³⁷ e o variantă puternic prescurtată a versiunii anterioare, ce nu conține atacurile directe la adresa teiștilor, și în general atitudinea ostilă față de religie, consemnate în textul inițial. Textul lui Dumarsais se adresează unui public avizat, care acceptă în general o viziune materialistă și ateistă despre ceea ce ar putea însemna adevărata filosofie.

Este probabil ca Hume să fi cunoscut acest text. Temele sunt asemănătoare: critica metafizicii tradiționale, rolul social al filosofului, „umanismul” filosofiei noi, despărțirea filosofiei de „sistemele” filosofice și noua înțelegere a filosofiei ca o critică mai degrabă decât ca un sistem metodic de cunoștințe. Dumarsais declară dintru început: „Nimic nu e mai puțin costisitor astăzi de obținut decât numele de filosof: o viață obscură și retrasă, câteva semne de înțelepciune, puțină lectură, sunt îndeajuns spre a atrage numele de filosof pentru persoane care sunt onorate cu el, fără a-l merita”. În vocabularul materialist al noii filosofii, Dumarsais arată că „filosoful e o mașină umană ca orice alt om; dar e o mașină care, din constituirea sa mecanică, reflectează asupra propriilor mișcări. Alții sunt determinați de a acționa fără a simți sau a cunoaște cauzele ce le produc mișcarea, fără să viseze măcar că le au. Filosoful, dimpotrivă, scoate la iveală cauzele după cât poate, și adesea chiar le prevede, și li se lasă lor cu bună știință: e ca

³⁶ BOŽOVIČ, 2008, p. 61. Comentariul lui Božovič e o analiză a contextului apariției și reflectării textului lui Dumarsais în literatura filosofică franceză a secolului al XVIII-lea.

³⁷ *Enciclopedia*, vol. 12 (1765), pp. 509-511. Textul inițial apare în DUMARSAIS, 1743.